

วาระการพัฒนาโลกกับอนาคตไทย - กระแสปฏิรูปอ่อนล้าหรือเดินในเขาวงกต? -

สุริชัย หวันแก้ว*

Surichai Wun'gaeo

บทนำ

เมื่อเดือนกันยายนสามปีก่อน (พ.ศ. 2558) สหประชาชาติได้ประกาศเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ซึ่งเป็นผลลัพธ์จากการประชุมเตรียมการและปรึกษาหารือในระดับโลกอย่างจริงจังและต่อเนื่องหลายปี การประชุมสุดยอดของสหประชาชาติดังกล่าวได้รับการขานรับจากผู้นำของทุกประเทศทั่วทั้งโลกรวมทั้งประเทศไทยด้วยเป้าหมายของโลกที่เห็นพ้องต้องกันได้แก่ แก้ปัญหาความยากจน การสร้างหลักประกันในการสร้างความเติบโตมั่นคงและความเสมอภาคอย่างเสมอหน้า และการพัฒนาจะไม่ทอดทิ้งกลุ่มใด และจะเป็นไปอย่างยั่งยืนโดยคำนึงถึงผืนพิภพ และภูมิภาค ตลอดจนสร้างสรรค์สันติภาพ และความเป็นธรรมในทุกระดับ การจะดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายสำคัญยิ่งเหล่านี้จึงไม่อาจดำเนินการโดยฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดตามโดยลำพังได้ (แม้ว่าจะจะเป็นอภิมหาอำนาจในเวทีการเมืองระหว่างประเทศหรือเป็นรัฐชาติป็นเวทีการเมืองระดับชาติใดก็ตาม) หากจำต้องอาศัยยุทธศาสตร์เชิงภาคีเท่านั้นจึงจะประสบผล

* ผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาสันติภาพและความขัดแย้ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Director, Center for Peace and Conflict Studies, Chulalongkorn University.
author, e-mail: surichai1984@yahoo.com

การแข่งขันทางเศรษฐกิจในโลกาภิวัตน์ขั้นตอนใหม่ ต้องกำกับด้วยสำนึก “พอเพียง”

เพียงเดือนเศษหลังจากนั้น มีการประชุมระดับสูงของประมุขรัฐและหัวหน้ารัฐบาล ในการประชุมรัฐภาคีกรอบอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ สมัยที่ 21 (COP21) และการประชุมรัฐภาคีพิธีสารเกียวโต สมัยที่ 11 ระหว่างวันที่ 29 พฤศจิกายน - 2 ธันวาคม 2558 ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

ผู้นำประเทศไทยได้ร่วมแสดงเจตนารมณ์แน่วแน่ในการประชุมนั้น โดยที่ประกาศว่า จะลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก มุ่งใช้แผนพลังงานทดแทนพร้อมกันใช้ฐานะประธานกลุ่ม G77 (ประเทศกำลังพัฒนาในโลก) ทำงานด้วยกันเพื่อร่วมแก้ปัญหาโลกร้อนและการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศⁱ

ความเสี่ยงอันตรายต่อหายนะจากภูมิอากาศ : ชะตากรรมร่วมกันของมนุษย์

ในโลกปัจจุบันที่การพัฒนาเชื่อมโยงกันและมีการพึ่งพาอาศัยกันในระดับต่างๆ มากขึ้น สภาพการณ์พัฒนาภายใต้ระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมที่แข่งขันสูงมีส่วนสำคัญที่กระตุ้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจ การค้า แต่ในอีกด้านหนึ่งโลกมีความไม่แน่นอน

ⁱ ประเทศไทย, ถ้อยแถลงประยุทธ์เวที COP21 เสนอร่วมจำกัดอุณหภูมิโลกโดยหลักเป็นธรรม ตามศักยภาพแต่ละประเทศ (ออนไลน์), 12 ธันวาคม 2558. แหล่งที่มา <http://prachatai.org/journal/2015/12/62729>
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, นายกรัฐมนตรีเป็นประธานประชุมคณะกรรมการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ครั้งที่ 1/2558 (ออนไลน์), 16 กุมภาพันธ์ 2559. แหล่งที่มา http://www.thaigov.go.th/index.php?option=com_k2&view=item&id=96209&Itemid=339&lang=th
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี กล่าวถ้อยแถลงในการอภิปรายทั่วไปของการประชุมสมัชชาสหประชาชาติ ครั้งที่ 70 ในหัวข้อ “The United Nations at 70 - the road ahead to peace, security and human rights”(ออนไลน์), 16 กุมภาพันธ์ 2559. แหล่งที่มา <http://www.thaigov.go.th/index.php/th/un-th/item/95968-id95968.html>

เพิ่มขึ้นและเกี่ยวเนื่องกับภาวะความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันอย่างซับซ้อน ตัวอย่างเช่น ประสิทธิภาพของไทยต่อมาตรฐานการบินระหว่างประเทศ (ICAO) กลายเป็นปัญหา เศรษฐกิจและธุรกิจของประเทศ เศรษฐกิจและตลาดหุ้นจีนก็สามารถส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจไทยได้มากมาย โรคติดต่อ เช่น เมอร์ส ใช้หวัดสายพันธุ์ใหม่หรือไวรัสซิกา ตัวล่าสุดก็เป็นปัจจัยที่เราเฝ้ามองข้ามได้ นับวันประเทศเราจะมีประสิทธิภาพ ต่อความไม่แน่นอนและความเสี่ยงระดับโลกและระดับภูมิภาคมากขึ้น ความเสี่ยง อันตรายแบบใหม่ก็มีแหล่งที่มาหลากหลายและเพิ่มจำนวนมากขึ้น แต่สิ่งที่เป็นหมติ ชัดเจนในโลกปัจจุบันสะท้อนว่าเรามีประสิทธิภาพต่อความเสี่ยงร่วมกันมากขึ้น ทั้งเศรษฐกิจ การเมือง และความรุนแรง ฯลฯ ในทุกระดับจนกระทั่งมีความเห็นพ้องกัน มากขึ้นว่าสถานะโลกยุคปัจจุบันว่าเป็นภาวะสังคมเสี่ยงภัย (Risk Society) ในระดับโลก ที่มีระดับและความซับซ้อนอย่างไม่เคยมีมาก่อน¹

ฉันทามติที่ปารีสจึงบ่งชี้ถึงจุดเด่นแห่งภาวะผู้นำของประชาคมโลกที่มีนัย เชิงประวัติศาสตร์อย่างน้อย 3 ประการ ได้แก่ ประการแรก แสดงถึงสำนึกร่วมใน ชะตากรรมร่วมกันของมนุษย์ต่อความเสี่ยงขนาดใหญ่ที่กำลังก่อตัวขึ้น ประการที่สอง มิติใหม่ในการตระหนักถึงความเร่งด่วนที่ประชาคมโลกต้องตัดสินใจร่วมกัน ก่อนภาวะโลกร้อนจะก่อให้เกิดหายนะภัยมากกว่านี้ และประการที่สาม ลักษณะพิเศษ ของการเจรจาตกลง การตื่นตัวต่อการแสดงเจตนารมณ์ร่วมกันของประชาคมโลกที่ จะพัฒนาโดยลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ลงในครั้งนี้ถือเป็นธรรมชาติ หรือการกำกับดูแลร่วมกันในรูปแบบและลักษณะที่ไม่เคยปรากฏในระดับการเมืองโลก โดยให้ผู้นำประเทศที่เคยมีมาก่อนเพราะที่ผ่านมามักเน้นลักษณะข้อตกลงที่มุ่งผล บังคับตามกฎหมาย (binding powers) แต่ครั้งนี้ ข้อตกลงเป็นการให้แต่ละประเทศ แสดงความตั้งใจโดยความสมัครใจของตนเองต่อหน้าประชาคมโลก

¹ การประชุมผู้วางนโยบายระดับสูงของโลกในวงการธุรกิจที่เรียกว่า World Economic Forum ที่ เมือง Davos มีการศึกษาวิจัยและตีพิมพ์เผยแพร่รายงานสถานการณ์ความเสี่ยงอันตรายระดับโลก ในช่วงการประชุมทุกปี โดยใช้ชื่อรายงานเหมือนกันทุกปี เช่น **The Global Risks Report 2016**, 11th Edition และ **The Global Risks Report 2017**, 12th Edition

จาก “การปกครองระหว่างประเทศ” ไปสู่การกำกับดูแลความเสี่ยงร่วมกันบนพินิจ

แนวคิดธรรมาภิบาล (Governance) ถือเป็นที่นิยมกว้างขวางอย่างมากมาย ในระยะกว่า 2 ทศวรรษที่ผ่านมา ในแวดวงวิชาการหลายสาขาวิชาโดยเฉพาะ ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ รัฐศาสตร์เชิงเปรียบเทียบ นโยบายศึกษา รัฐประศาสนศาสตร์ สังคมวิทยาสังเกตและเทคโนโลยี่ รวมถึงการวิจัย ด้านความเสี่ยง (risk research) ฯลฯ

โดยทั่วไปการพูดถึงธรรมาภิบาลระดับชาติ มักทำให้นึกถึงโครงสร้างและ กระบวนการของการตัดสินใจร่วมกัน ซึ่งแต่เดิมนักวิชาการโดยภาครัฐ แต่ในการตื่นตัว ในยุคโลกาภิวัตน์ปัจจุบันที่มีการเชื่อมโยงกันด้านเศรษฐกิจและการเมืองจำจะต้องมี ภาคส่วนอื่นร่วมมั่งด้วย

แต่ยังมีบริบทที่ใหญ่ที่ห้อมล้อมประเทศอยู่ คือ โลกและจักรวาล ในระดับโลก “ธรรมาภิบาล” มีโครงสร้างตามแนวนอนของการกำกับดูแลตัวเองของรัฐและองค์กรอื่น ที่มีใช้รัฐ อันจะทำให้มีการตัดสินใจร่วมกันโดยมิได้มีอำนาจบังคับจากหน่วยที่มี ฐานะเหนือกว่า

การมองธรรมาภิบาลแบบรวมๆ เป็นแห่งๆ และเห็นว่าไม่ต่างอะไรกับ “การปกครอง” นั้นทำให้เห็นเป็นการเพียงเปลี่ยนคำเรียกที่ไม่มีเนื้อหาอะไรใหม่² หลายคนจึงคิดแบบเดิมในแง่ปกครองแบบกระชั้นอำนาจ โดยเชื่อว่าอำนาจรวม ศูนย์อำนาจแก้ปัญหาได้หมด อันที่จริงการใช้คำศัพท์ใหม่มาจากการตระหนักรู้ใหม่ ว่าในโลกสังคมปัจจุบันการใช้ “อำนาจ” ไป “ปกครอง” และ “ควบคุม” แบบเดิมๆ ที่ เคยทำหรือการตัดสินใจบนพื้นฐานข้อมูลและข่าวสารจากมุมที่อยู่สูงสุดจากกลไกรัฐ

² รวมถึงการพิจารณาธรรมาภิบาลเพียงในกรอบของการออกกฎหมายและการบังคับใช้กฎหมาย ซึ่งแม้จะมีความสำคัญอยู่ในแง่ของการประชาคมวิชาการและนโยบายในโลกต่างเห็นเป็นกรอบคิด ที่คับแคบและจำกัดเกินไป

หรือธุรกิจนั้นไม่ได้การ³ เพราะคับแคบและไม่มีประสิทธิผลจริง มีหน้าซ้ำหากคือตั้งไม่เรียนรู้อาจเกิดผลร้ายต่อตามมาถึงทุกฝ่ายแม้แต่ฝ่ายอำนาจเอง

แต่ที่สำคัญที่สุด ในสถานการณ์โลกและผืนพิภพ เช่น ยุคปัจจุบัน การตัดสินใจทางนโยบายที่ผิดพลาดสามารถส่งผลกระทบต่อชะตากรรมของชุมชนตนเองและกระทบไปถึงสังคมทั้งหลายที่อยู่ร่วมบนโลกใบเดียวกันไปด้วย ดังนั้น จึงมีความจำเป็นต้องพิจารณาธรรมชาติหรือการกำกับดูแลในมุมมองกว้างขึ้น อย่างน้อยก็โดยจำแนกแยกแยะออกเป็น 2 แบบ ได้แก่ แนวตั้งกับแนวนอน การขยายการมองเช่นนี้เท่านั้นจึงจะทำให้เราสามารถมองการบริหารจัดการในแง่มุมมองกว้างและครอบคลุมครบถ้วนกว่าเดิม

ความเสี่ยงที่ซับซ้อนในระดับโลกและประเทศ : ต้องเปิดพื้นที่ในการร่วมคิดและร่วมกันรับผิดชอบ

ลักษณะของปัญหาของโลกและของประเทศในบริบทโลกาภิวัตน์ที่ซับซ้อนนั้นต้องการวิธีรับมือแบบใหม่ แนวคิดเรื่อง “การปกครอง” ที่มีลักษณะแนวตั้งจึงต้องการการปรับปรุงให้กว้างขึ้น เป็นการดูแลหรือกำกับความเสี่ยง (risk) ทั้งนี้เพราะในโลกที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันใกล้ขีดการกระทำที่มีจุดมุ่งหมายอย่างหนึ่งอาจทำให้เกิดผลอีกอย่างหนึ่งได้

ประเด็นสำคัญได้แก่ว่า ท่ามกลางกระแสการพัฒนาในโลกที่เร่งรัดแต่ทว่าในประเทศไทยในระยะ 4 ปีมีความเคยชินกับการตัดสินใจแบบรวมศูนย์ในระดับสูงอยู่เช่นนี้ จึงผลกระทบให้พื้นที่ทางนโยบายหดแคบลงและมีได้เอื้ออำนาจต่อสภาพแวดล้อมทางนโยบายสาธารณะที่สร้างสรรค์ พื้นที่ทางนโยบายโดยรวมยังมีลักษณะอยู่อย่างน้อย 3 ประการ กล่าวคือ

³ “Power is less and less effective”.

- (ก) ยืนแนวดิ่ง (vertical) หรือ ตามหลักกรรมมาภิบาลแนวแคบอยู่มาก
- (ข) ค่อนข้างปิด ในแง่กระบวนการและโดยเฉพาะประเด็นทัศนคติแบบตั้งป้อมและคับแคบไม่เปิดใจเรียนรู้ข้อมูลใหม่
- (ค) ทัศนวิสัยของสาธารณะยัง “ติดอยู่ในกับดัก” หรือ “อารมณ์ค้าง” แบบแยกขั้วทางการเมืองอย่างต่อเนื่องอยู่

กล่าวได้ว่า สถานการณ์ด้านการกำหนดนโยบายของประเทศในระยะใกล้มีข้อจำกัดและยังเผชิญเงื่อนไขของภาวะที่ซับซ้อน

อย่างไรก็ดี นับวันความชัดเจนก็จะเพิ่มมากขึ้นว่าสถานการณ์ที่ยุ้งยากซับซ้อนหลายระดับ ไม่อาจจะรับมือด้วยระบบรวมศูนย์แบบเดียว หรือ แม้แต่วิชาการเชิงเดียว ความเสี่ยงอันตรายในโลกจำเป็นต้องอาศัยระบบแห่งองคาพยพที่มีการรับรู้ทั่วถึงกัน การกำกับดูแลความเสี่ยงร่วมกัน (Risk Governance)⁴ จึงน่าจะเป็นแนวคิดที่มีความสำคัญและเหมาะสมกว่า เพราะการตัดสินใจที่รวบรัดและไม่เปิดรับฟังข้อมูลกว้าง แม้จะเป็นการแสดงถึง “ประสิทธิภาพ” แต่อย่างไรก็ดีในบริบทเศรษฐกิจและสภาพแวดล้อมโลกที่ซับซ้อนย่อมจะกลายเป็นการเชื่อเชิญให้ความเสี่ยงอันตรายที่ไม่มีใครต้องการจุ่มโดยไม่คาดหมายได้จริงอยู่ระบบ “รับผิดชอบแต่เพียงผู้เดียว” นั้นเป็นการเน้นความสามารถแบกรับความเสี่ยงอันตรายแต่ผู้เดียวได้ แต่สถานการณ์โลกาภิวัตน์ปัจจุบันบ่งชี้ว่าในความเป็นจริงทุกคนในโลกปัจจุบันต้องเผชิญอนาคตร่วมกันไม่มีใครจะอ้างการแบกภาระความเสี่ยงมากกว่ากันได้ มิฉะนั้นแล้วหากเกิดเหตุการณ์ร้ายแรงขึ้นในภายหลังจะเหมือนกับเป็นการผลักภาระความเสี่ยงแก่ “คนอื่น” แม้อาจโดยไม่มีเจตนาใดเลย

ดังนั้น การเปิดพื้นที่นโยบาย และเพิ่มพื้นที่ในการสื่อสารแนวนอนและแนวไขว้ให้มากขึ้นจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพื่อให้ **ประการแรก**เป็นการสร้างความไว้วางใจต่อกันและเป็นการแสดงความปรารถนาที่จะมุ่งอนาคตแห่งการอยู่ร่วมกัน **ประการที่ 2** ให้สามารถยกระดับทั้งความรู้และสติปัญญาในการช่วยกันประกัน

⁴ Urbano Fra. Paleo, ed. **Risk Governance : The Articulation of Hazard, Politics and Ecology**, Springer Science and Business Media - Dordrecht 2015.

ความเลื่อมใสต่ออนาคตได้ดีขึ้น และ**ประการที่ 3** เพื่อที่เราทุกคนจะได้ทำหน้าที่และความรับผิดชอบของตนเองในฐานะพลเมืองให้มีความหมายยิ่งขึ้น

ฉันทามติเรื่องภูมิอากาศที่ปารีสกับความสำคัญของการคิดอ่าน ร่วมกันในประเทศและภูมิภาค

การประชุมสุดยอดระดับโลกทั้งสองครั้งข้างต้น ทั้งที่ปารีสและก่อนหน้านี้ที่สมัชชาใหญ่ของสหประชาชาติสะท้อนการตื่นรู้ถึง “ชะตากรรมร่วมกัน” เนื้อหาสาระหาใช่เป็นเรื่องเกี่ยวกับภูมิอากาศหรือสิ่งแวดล้อมเป็นการจำเพาะแต่อย่างใด หากกินความกว้างไกลถึงสุขภาพของผืนพิภพและการจัดปรับความสัมพันธ์ระหว่าง (ระบบ) มนุษย์กับสภาพแวดล้อมตลอดจนพิภพด้วย ดังนั้น จึงไม่ใช่สิ่งเกินเลยที่จะกล่าวว่าการครั้งนี้เป็นจุดเปลี่ยนที่มีนัยความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์ของการพัฒนาของโลกอย่างไม่ต้องสงสัย ขณะเดียวกันสมควรจะถือเป็นการส่งสัญญาณครั้งสำคัญยิ่งแก่ผู้วางนโยบายในทุกระดับและในทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ นักลงทุนและประชาสังคมตลอดจนสถาบันการศึกษา

แต่อย่างไรก็ดี การพัฒนาของโลกและของประเทศไทยเองที่ผ่านมายังมีได้มีการเปลี่ยนแปลงในเนื้อหาและทิศทางดังกล่าวมากนัก หรือถ้ามีก็เป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับคำขวัญและการสื่อสารแต่ไม่เน้นการปฏิบัติจริง ข้องกังวลและคำวิพากษ์ต่อการอ้างอิงถึงประชุมเหล่านั้นจึงเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่คงจะไม่เป็นการผิดจากข้อเท็จจริงที่ว่า นับต่อไปนี้บรรยากาตการถกแถลงเรื่องอนาคตของการพัฒนาในโลกและในภูมิภาคต่างๆ ไม่ว่าที่ไหนก็ตามจะไม่อาจละเลยหรือมองข้ามฉันทมติระดับโลกเหล่านี้ไปได้ สำหรับประเทศไทยเรื่องนี้ยังมีความสำคัญเป็นพิเศษ เพราะเรามีประสบการณ์ความขัดแย้งรุนแรงต่อเนื่องกว่าทศวรรษทั้งในกรณีจังหวัดชายแดนใต้และในกรณีความขัดแย้งรุนแรงทางการเมืองระดับชาติที่เผชิญกับความเสี่ยงในการปะทุใหม่อยู่ด้วย สำนักการตื่นรู้ระดับโลกถึงชีวิตสังคมการเมืองว่าเรามี

ชะตากรรมร่วมกันบนผืนพิภพเดียวกันครั้งนี้เป็นปรากฏการณ์มีนัยความสำคัญอย่างสูงที่ควรสนใจใส่ใจจากทุกฝ่าย

สำหรับประเทศไทยและอาเซียน การที่เคยแต่มุ่งเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจโดยแยกจากวงการพัฒนาอย่างยั่งยืนและการส่งเสริมหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงคล้ายกับเป็นคนละเรื่องนั้น คงต้องการทบทวนขนานใหญ่กรณีประมงนอกน่านน้ำของไทยเผชิญกับการถูกตรวจสอบด้วยมาตรฐานระหว่างประเทศ เช่น (IUU)⁵ รวมทั้งโจทย์เรื่อง “แรงงานทาสสมัยใหม่” (modern slavery) ดังที่ปรากฏในเว็บไซต์ของกระทรวงต่างประเทศ ย่อมเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงปัญหาสำคัญบางประการที่มีรากเหง้ายาวนาน ลึกซึ้งและซับซ้อน ขณะเดียวกันการหวังพึ่งการแก้ไขปัญหาประมงผิดกฎหมายจะอาศัยแต่อำนาจเด็ดขาดอย่างเดียว โดยมองข้ามส่วนร่วมทางนโยบายของภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เช่น ภาคธุรกิจ ภาคแรงงาน และภาคประชาสังคม อย่างเป็นระบบอาจทำให้ความตั้งใจดีดังกล่าวมีผลเพียงระยะสั้นและเฉพาะด้าน แต่ย่อมขาดประสิทธิภาพจริงและขาดความยั่งยืน ในภาพรวมแล้ว เราอาจกล่าวได้ว่าอุตสาหกรรมการประมงนอกน่านน้ำและประเด็นเหล่านี้บ่งบอกถึงปัญหาการขาดสุขภาวะในกระบวนนโยบายสาธารณะที่เกี่ยวข้องของประเทศอย่างชัดเจน แม้แต่การอ้างอิงถึง “หลักความพอเพียง” ในวงนโยบายและจริยธรรมในการพัฒนา แต่่น่าสังเกตว่ายังขาดแคลนการแปลให้เป็นแนวนโยบายในบริบทที่กินความกว้างกว่าเรื่องเกษตรกรรม เช่น ให้ครอบคลุมเป็นกติกาของภาคอุตสาหกรรม การท่องเที่ยว รวมทั้งการประมงขนาดใหญ่และการค้าระหว่างประเทศ ฯลฯ นับเป็นน่าน้ำเสียตายและเป็นการลดทอนความหมาย ทั้งนี้คงเป็นผลที่ได้เจตนา ดังนั้นจึงกล่าวได้ในทางกลับกันว่าการอาศัย “หลักความพอเพียง” ที่มีเนื้อหาเต็มความหมาย รวมทั้งการเปิดทัศนะการแลกเปลี่ยนทางวิชาการที่เกี่ยวข้องให้กว้างขวางขึ้นจะเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะช่วยให้เราเรียนรู้ที่จะ “ก้าวออกจากกับดัก” การเติบโตอย่างไม่ยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ทุนนิยมได้

⁵ Illegal, Unreported and Unregulated Fishing.

การถกเรื่องอนาคตประเทศไทย : เดินในเขาวงกต?

ในบริบทที่มีการประชุมสมัชชาใหญ่ประชาชาติช่วงปลายเดือนกันยายน 2558 จนบรรลุนั้นหามติเรื่องเป้าหมาย เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนและการประชุมเจรจาเรื่องภูมิอากาศโลกที่ปารีส เมื่อเดือนธันวาคม 2558 ที่ผ่านมาและในวันขึ้นปีใหม่ 1 มกราคม พ.ศ. 2559 ถือว่า สมัชชาประชาชาติอาเซียนก้าวสู่สถานะ*ประชาคมอาเซียน*อย่างเป็นทางการ ประเทศไทยมีการประกาศใช้*รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับใหม่*เมื่อเดือนเมษายน 2560 และ*แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12* ไปแล้ว อีกทั้งคณะรัฐมนตรียังได้มีมติเรื่อง*กรอบยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560-2579)* ไปด้วย ในช่วงเวลาเดียวกันมหาวิทยาลัยของประเทศกำลังเตรียมตัวเผชิญกับโจทย์ท้าทายสำคัญ เช่น ด้านโครงสร้างประชากรของประเทศและการจัดปรับบทบาทของประเทศในช่วงเปลี่ยนผ่าน ในโอกาสที่ทั้งโลกแสดงการตื่นตัวอย่างสำคัญควบคู่กับมหาวิทยาลัย กำลังอยู่ในช่วงเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ จึงถือได้ว่าเป็นช่วงเวลาอันมีนัยสำคัญอย่างสูงที่มีอาจปฏิเสธได้

น่าสังเกตว่าแม้ในภาวะความเหลื่อมล้ำขยายตัวมากขึ้น ท่ามกลางการพัฒนาเศรษฐกิจที่เร่งรุดแข่งกับความผันผวนไม่แน่นอนก็ตาม ประชาคมโลกยังสามารถยกระดับการตระหนักรู้ร่วมกันจนบรรลุข้อสรุปถึงเป้าหมายสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนของทั้งโลกได้

ขณะเดียวกันสำหรับประเทศไทย โดยที่ลักษณะของบริบทการพัฒนาและสถานการณ์รอบตัวยังมีความไม่แน่นอนประกออบกับสถานการณ์มิได้อยู่ในภาวะปกติ อำนาจการปกครองประเทศปัจจุบันยังมีลักษณะรวมศูนย์มาก แต่ทว่าขาดความเลgitิยรและขาดดุลย์ด้านความชอบธรรม (*Legitimacy Deficits*) สภาพแวดล้อมจึงไม่เอื้อต่อการพิจารณาเรื่องที่ซับซ้อนและยุ่งยากเท่าที่ควร

ดังนั้น ภายใต้บรรยากาศดังกล่าวหากไม่พิจารณาบริบทการเปลี่ยนแปลงที่ต้องการแรงส่งและแรงหนุนทั้งจากภายนอกและภายในเองก็ยากจะเกิดการเปลี่ยนแปลงจริงจังที่มีเนื้อหาสาระสอดคล้องกับโจทย์ใหม่เหล่านี้ได้ หนทางที่จะทำให้เกิดจุดเปลี่ยน

นวัตกรรมเพื่อจุดเปลี่ยนแก่นาคตภายใต้ภาวะอำนาจที่เหลื่อมล้ำ

ภายใต้แนวโน้มความเหลื่อมล้ำที่ขยายตัวและภาวะการถ่วงพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน ตลอดจนระบบและโครงสร้างการแก้ไขยังชงกัน มีหน้าซ้ำ ความคิดและพฤติกรรมของสาธารณชนก็ยังติดกับอยู่ภายใต้กระบวนทัศน์เดิมอยู่ แม้แต่นโยบาย “ไทยแลนด์ 4.0” ก็ยังมีได้มีมุมมองในการ “สร้างจุดเปลี่ยน” ไปสู่ความยั่งยืนหรือเกิดความสนใจศึกษานวัตกรรม (innovation) อย่างกว้างขวางเท่าที่ควรจะเป็น จากภูมิหลังที่ว่า นวัตกรรมยังมักจะถูกจำกัดความแคบแต่ในด้านเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์อยู่มากเช่นนี้ ความสนใจนวัตกรรมและการส่งเสริมการวิจัยนวัตกรรมจึงสัมพันธ์กับมิติใหม่ท่ามกลางกระแสแห่งฉันทามติโลก สถาบันวิจัยการพัฒนาลังคมของสหประชาชาติ ได้ทำการศึกษานวัตกรรมในแง่มุมที่กว้างกว่าเดิมโดยเน้นเครื่องมือที่ทำให้เกิดจุดเปลี่ยนในบริบทที่หลากหลายด้วยการจำแนกมิติต่างๆ อย่างครอบคลุมและน่าสนใจยิ่ง ณ ที่นี้ขอสรุปจากผลงานล่าสุดของ UNRISD (2016)⁷ ดังกล่าวซึ่งจำแนกนวัตกรรมออกเป็น 5 ประเภทอย่างสังเขปดังนี้

1. นวัตกรรมทางนโยบาย (policy innovations)

มักปรากฏในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาในโลกหรือประเทศในซีกโลกใต้ (The Global South) เช่น นโยบายขยายบริการด้านสังคมและด้านการปกป้องทางสังคมแก่กลุ่มที่ไม่เคยได้รับมากขึ้น การดำเนินนโยบายด้านการคลังโดยระบบภาษีแบบก้าวหน้า รวมทั้งการเพิ่มประสิทธิภาพในการเก็บภาษีและคืนประโยชน์จากการทำเหมือง หลักการเหมือนกับความรับผิดชอบต่อสังคมและสุขภาพในระดับโลก หลังจากวิกฤตการณ์การเงินการคลัง ค.ศ. 2008 นโยบายใหม่ๆ ในการส่งเสริมการทำงานและการปกป้องทางสังคม และการประชุมสิ่งแวดล้อมโลก Rio+20 กับ

⁷ Policy Innovation for Transformative Change : Implementing Policy Innovations for Transformative Change: Implementing the 2030 Agenda for Sustainable Development UNRISD 2016 (<http://www.unrisd.org/flagship2016>)

กระบวนการ COP21 และ COP22 กระตุ้นนวัตกรรมทางนโยบายในปริมนทลของการพัฒนาที่ยั่งยืน

2. นวัตกรรมทางสถาบัน (institutional innovations)

นวัตกรรมทางนโยบายในระดับชาติ ระดับภูมิภาคและระดับนานาชาติมักเกิดขึ้นควบคู่ไปกับการเกิดนวัตกรรมทางสถาบัน เรื่องนี้รวบรวมถึงเครื่องมือใหม่ด้านกฎเกณฑ์และบรรทัดฐาน ด้านการกำกับ และด้านกระบวนการยุติธรรม การเปลี่ยนแปลงในการจัดสรรทรัพยากร ซึ่งทำให้ประชาธิปไตยเป็นแบบมีส่วนร่วมเป็นจริง การร่วมมือระหว่างรัฐกับเอกชน การกำหนดมาตรฐานสำหรับหลายระดับ ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสแก่ผู้ได้รับผลกระทบและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียใหม่ๆ มีส่วนร่วมในการจัดบริการ ในด้านการเงิน และในกระบวนการตัดสินใจ การจัดการปกครองในหลายระดับ ซึ่งกระบวนการและสถาบันเชื่อมประสานระดับพื้นที่ ท้องถิ่น ระดับชาติ ระดับภูมิภาคและระดับระหว่างประเทศ แม้ทั้งการส่งเสริมการเกี่ยวถูระหว่างสถาบัน อันเป็นการส่งเสริมให้พันธกิจของสถาบันปรับตัวใหม่ในบริบทปฏิสัมพันธ์ที่เปลี่ยนไปในระดับมหภาค⁸ (เช่น รัฐกับตลาด) และนโยบาย (เช่น ด้านสังคมกับด้านเศรษฐกิจ) นวัตกรรมเชิงสถาบันเป็นตัวช่วยให้เอาชนะความเหลื่อมล้ำและความอ่อนด้อยทางโครงสร้างและเป็นการสร้างความเข้มแข็งแก่กลุ่มที่อ่อนกำลังหรือด้อยโอกาส

3. นวัตกรรมทางสังคม (social innovations)

องค์กรที่มีใช้ภาคราชการโดยเฉพาะองค์กรเอกชนที่ไม่แสวงกำไร รวมทั้งองค์กรภาคธุรกิจมีกิจกรรมด้านนวัตกรรมทางสังคมมากขึ้น นวัตกรรมทางสังคมเกิดขึ้นเมื่อองค์กรและเครือข่ายมีความคิดใหม่หรือประยุกต์ยุทธศาสตร์รวมทั้ง

⁸ Jozan. Raphael. Sanjivi Sundar and Tancrede Voituriez. 2013. **“Reducing Inequalities : A Sustainable Development Challenge”**. In Reducing Inequalities : A Sustainable Development Challenge. Edit by Remi Genevey, Rajendra K. Pachauri and Laurence Tubiana, 7-15. New Delhi : TERI.

ปฏิบัติการในกลุ่มตอบสนองความจำเป็นด้านสังคม รวมทั้งสร้างความสัมพันธ์ใหม่ ที่ช่วยเอื้อต่อการปรับปรุงสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น นวัตกรรมทางสังคม มักจะเกิดขึ้นในระดับพื้นที่ในสภาพการณ์ที่องค์กรชุมชนกับวิสาหกิจทางสังคม ซึ่งมักจะมีเครือข่ายภาคประชาสังคมและการกระจายอำนาจเป็นเงื่อนไขสนับสนุนให้ เข้มแข็งเพื่อระดมทรัพยากรและเพื่อปกป้องสิทธิของตน⁹ นวัตกรรมทางสังคม ปรากฏตัวชัดเจนในรูปของขบวนการทางสังคมและการสร้างเครือข่ายเชื่อมท้องถิ่น กับโลก (global networking) ซึ่งเป็นการเชื่อมต่อการเคลื่อนไหวในระดับพื้นที่กับ การเคลื่อนไหวระดับสูงหรือกว้างขึ้น รวมไปถึงการเชื่อมระหว่างโลกเหนือกับโลกใต้ เช่น ขบวนการสตรีที่มุ่งเปลี่ยนแปลงคติทางเพศและการเลือกปฏิบัติในประเพณี และบรรทัดฐานทางสังคม¹⁰

4. นวัตกรรมทางเทคโนโลยี (technological innovations)

หากพิจารณาในแง่ของการพัฒนาและการเสริมความเข้มแข็งแล้ว นวัตกรรมทางสังคมกับนวัตกรรมเทคโนโลยีสามารถสอดประสานและเสริมหนุนกัน เกิดเป็นพลังอันทวีได้ เรื่องนี้สามารถเห็นประจักษ์ในการสร้างเครือข่าย เช่น ในกิจกรรมของแรงงานข้ามชาติ ซึ่งเกิดขึ้นอย่างคึกคักด้วยเทคโนโลยีด้านข้อมูล ข่าวสารสนเทศ¹¹ ในกรณีสหกรณ์ชาวนาสามารถยกระดับตนเองขึ้นในห่วงโซ่คุณค่า ในตลาดโลก โดยเพิ่มเสริมการแปรรูปและการควบคุมคุณภาพเข้ากับการดำเนิน

⁹ Laville, Jean-Louis. 2015. "Social and Solidarity Economy in Historical Perspective." In Social and Solidarity Economy : Beyond the Fringe, edited by Peter Utting. 41-56. London : Zen Books/ UNRISD.

¹⁰ UNRISD (United Nations Research Institute for Social Development). 2013. **When and Why do States Respond to Woman's Claims? Understanding Gender-Egalitarian Policy Change in Asia.** Project Brief No.5. Geneva: UNRISD. www.unrisd.org/pb5e. Accessed in May 2016.

¹¹ O'Neill, Kelly. 2012. "Power Check : Protecting the Digital Commons." UNRISD Think Piece.26 June. Geneva : UNRISD. [http:// www.unrisd.org/news/oneill](http://www.unrisd.org/news/oneill). Accessed in May 2016.

กิจกรรมด้านธุรกิจเดิม¹² หรือในกรณีการจัดหาพลังงานทดแทนหันมาจัดระบบ จากที่เคยอาศัยแรงงานสตรีโดยไม่จ่ายค่าจ้าง

5. นวัตกรรมทางแนวคิด (conceptual innovations)

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระดับสถาบัน ระดับนโยบายรวมทั้งในพฤติกรรมองค์กรการมักเกิดขึ้นเพราะเกิดนวัตกรรมในระดับแนวคิดและในระดับวาทกรรม สิ่งสำคัญในหลายปีมานี้ได้แก่ ทฤษฎีด้านองค์กรและทฤษฎีด้านการจัดการปกครอง หรือธรรมาภิบาล มโนทัศน์ที่เป็นทางเลือกใหม่ๆ ในการพัฒนา อาทิเช่น Buen Vivir (good life ชีวิตที่ดี -ละตินอเมริกา) หลักเศรษฐกิจพอเพียง (ประเทศไทย) GNH (Gross National Happiness) (ภูฏาน) เศรษฐกิจแบบร่วมทุกข์สุขในสังคม (social and solidarity economy) และแนวคิดด้านนโยบายสังคมใหม่ เช่น นโยบายการดูแล (the care policy approach) (ซึ่งมิใช่เป็นแบบสงเคราะห์อย่างเดียว)

สรุป

การเปลี่ยนผ่านขนานใหญ่ไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้น จึงต้องอาศัย การปรับเปลี่ยนความรู้ความเข้าใจร่วมกัน ที่สำคัญควบคู่กันนั้นได้แก่ การปรับทัศนคติ ของมนุษยชาติโดยรวม โดยนัยแห่งการระดมสติและปัญญาอย่างกว้าง คำว่า **การปรับทัศนคติ** จึงเป็นเรื่องของทุกคนโดยมิได้จำกัดแต่ประชาชนใต้ปกครอง ของประเทศใดประเทศหนึ่ง ความจำเป็นที่ต้องเปลี่ยนทั้งทัศนคติและพฤติกรรม จึงกินความถึงผู้คนทุกฝ่าย สถานการณ์ที่เรามุ่งหน้าสู่อนาคตร่วมกันจึงเรียกร้อง ให้ทุกวงการ โดยเฉพาะรัฐบาลตระหนักถึงผลเสียและความเสี่ยงอันตรายจากพื้นที่ นโยบายสาธารณะที่จำกัดและคับแคบ ผู้ตัดสินใจนโยบาย ภาคธุรกิจ ประชาคม มหาวิทยาลัย ภาคประชาสังคมและผู้ที่เกี่ยวข้องเฝ้าพิจารณาถึงเรื่องต่อไป

¹² Muradian. Roldan. 2015. "The Potental and Limits of Farmers' Marketing Groups as Catalysts for Rural Development." In Social and Solidarity Economy : Beyond the Fringe, edited by Peter Utting, 116-129. London : Zed Books/UNRISD.

1. พื้นที่ความรู้และพื้นที่นโยบายจำเป็นจะต้อง “เปิด” (open - up) เพื่อให้สามารถระดมการมีส่วนร่วมจากสังคมได้ การเปลี่ยนท่าทีแบบใช้อำนาจสั่งการมาสู่ท่าทีเปิดกว้างจะสร้างบรรยากาศเชิงบวกได้ทันทีและขณะเดียวกันสามารถรองรับความกระตือรือร้น และความรู้ความคิดรวมทั้งส่วนร่วมจากผู้ได้รับผลกระทบและเจ้าทุกซ์ระดับชุมชนและภาคส่วนวิชาการ ตลอดจนภาคส่วนธุรกิจด้วย

2. ต้องการการทำงานเชิงระบบในภาพรวมในทุกระดับอย่างจริงจังอย่างต่อเนื่องและระยะยาว ในการนี้ต้องการองค์ความรู้อย่างมีพลังและวิชาการแบบสหสาขาและข้ามภาคส่วนเพื่อแก้ปัญหาที่สั่งสมมาในอดีตอย่างจริงจังและขณะเดียวกันสามารถสร้างความเข้มแข็งในการมุ่งอนาคตที่ยั่งยืนร่วมกันด้วย

3. การหาญแจเปิดสติและปัญญาสังคมเพื่อประกันความเสี่ยงอันตรายในอนาคตจากความคิดสุดขั้วจึงมีความจำเป็นสูงยิ่ง คำหรือวลี เช่น “ขีดจำกัดของพืนพิภพ” เศรษฐกิจฐานราก ความมั่นคงของมนุษย์หรือแม้แต่ “ประชาธิปไตย” ฯลฯ ล้วนเป็นคำกุญแจเช่นว่านั้น อย่างไรก็ดี ถ้าหากถ้อยคำนโยบายใหม่มิได้ช่วยให้ความหมายในการเผชิญชะตากรรมร่วมกันก็อาจกลายเป็นเพียงเกมใหม่ของการเล่นคำในหมู่นักการตลาดเท่านั้น

4. ม่านแห่งโอกาสของการเสริมสร้างสถานะผู้นำของประเทศไทยในโลกเปิดขึ้นแล้ว ภายใต้บริบทแห่งโลกาภิวัตน์ทุนนิยมที่ประชาคมโลกตื่นตัวร่วมกันนี้ โลกาภิวัตน์แห่งการแข่งขันมิได้หมายถึงการวิ่งไล่กวาดตามลู่วิ่งแนวเส้นตรงโดยไม่สนใจผลกระทบรอบตัวและรอบสนามได้อีกต่อไป นโยบายของประเทศไม่ว่าจะเป็นเรื่องพลังงาน ระบบขนส่งและโลจิสติกส์ เขตเศรษฐกิจพิเศษและการท่องเที่ยว ฯลฯ ย่อมจำต้องการตัดสินใจทางนโยบายที่มีคุณภาพสอดคล้องกับทิศทางของฉันทามติโลกดังกล่าวข้างต้น

ในวาระและโอกาสแห่งการมุ่งหน้าสู่อนาคตและโดยเฉพาะในโอกาสการเตรียมทำหน้าที่ประชาอาเซียนนี้ ภาวะผู้นำของประเทศไทยจำต้องสะท้อนหลักการความโปร่งใสบนหลักแห่งการพัฒนาอย่างยั่งยืน ยอมรับปรับแก้ไขในสิ่งผิดพลาด สร้างความหวังบนพื้นฐานของการเห็นค่าของพหุวัฒนธรรมและมีความใจกว้างรับฟังข้อเสนอต่ออนาคต

การเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันเศรษฐกิจในขอบเขต ต้องยอมรับ “พรหมแดนของผืนพิภพ” และดำเนินไปภายใต้ความตระหนักถึงความพอเพียงด้วยการเจริญสติของสาธารณะและพลังแห่งจินตนาการ¹³ ในสังคมอย่างกว้างขวางยิ่งกว่าเดิม

บรรณานุกรม

- การประชุมคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ ครั้งที่ 1/2561 ณ ห้องประชุมภักดี บดินทร์ ทำเนียบรัฐบาล.. สืบค้นเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2561 จาก <https://www.nationalhealth.or.th/node/2524>.
- กรมองค์การระหว่างประเทศ กระทรวงต่างประเทศ. (2560). **สรุปผลการทบทวนการดำเนินการตามวาระการพัฒนาที่ยั่งยืน ค.ศ. ๒๐๓๐ ระดับชาติโดยสมัครใจของประเทศไทย ปี 2560**.
- คณะทำงานจัดทำรายงานผลการดำเนินงาน ตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน. (2560). **รายงานผลการทบทวนการดำเนินการตามวาระการพัฒนาที่ยั่งยืน ค.ศ. ๒๐๓๐ ระดับชาติโดยสมัครใจของประเทศไทย ปี 2560**.
- โครงการความร่วมมืออียู - สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.). (2560). **ยุทธศาสตร์สังคมไทยที่ยั่งยืนโดยภาคประชาสังคมกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ประเทศไทย. ถ้อยแถลงประยุทธ์เวที COP21 เสนอร่วมจำกัดอุณหภูมิโลกโดยหลักเป็นธรรม ตามศักยภาพแต่ละประเทศ**. สืบค้นเมื่อ 12 ธันวาคม 2558. จาก <http://prachatai.org/journal/2015/12/62729>.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2536). **พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ 21**. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม.

¹³ ความจำเป็นที่จะต้อง “ทบทวน” การพัฒนาแบบเดิมๆ ที่ไม่ยั่งยืนและ “กลับลำ” จากทิศทางเดิมสู่ทิศทางใหม่จึงจำเป็นอย่างยิ่ง การคิดเรื่องเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมก็มีตัวอย่างสำคัญของการเปลี่ยนวิถีของการพัฒนาอุตสาหกรรม เช่น เศรษฐกิจบนฐานชีวภาพ ซึ่งน่าจะมีผลต่อการคิดให้พ้นไปจากการมองแต่ “เม็ดเงิน” โดยมีได้ใส่ใจกับการประเมินคุณค่าแบบอื่น เช่น การบริการเชิงนิเวศ

พลเดช ปิ่นประทีป. (2561). **ทิศทางการปฏิรูประบบสาธารณสุขในยุคปัจจุบัน**
ปาฐกถาเกียรติยศอารี วัลยะเสวี ครั้งที่ 31. กรุงเทพฯ : สามดีพรีนติ้งอีควิปเมนท์.
 มิติชนออนไลน์. “**บวรศักดิ์” พ้อ เหนื่อย! ปฏิรูปไม่มีที่สิ้นสุด หลงทางให้ราชการทำ ชี 4 ปี**
มีแต่แผน” สืบค้นเมื่อ 13 พฤษภาคม 2561 จาก https://www.matichon.co.th/politics/news_953104.

สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. **นายกรัฐมนตรีเป็นประธานประชุมคณะกรรมการ**
เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ครั้งที่ 1/2558. สืบค้นเมื่อ 16 กุมภาพันธ์ 2559
 จาก http://www.thaigov.go.th/index.php?option=com_k2&view=item&id=96209:id96209&Itemid=339&lang=th.

สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. **พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี**
กล่าวถ้อยแถลงในการการอภิปรายทั่วไปของการประชุมสมัชชาสหประชาชาติ
ครั้งที่ 70 ในหัวข้อ “The United Nations at 70 – the road ahead to
peace, security and human rights”. สืบค้นเมื่อ 16 กุมภาพันธ์ 2559 จาก
<http://www.thaigov.go.th/index.php/th/un-th/item/95968-id95968.html>.

Jozan, Raphael., Sanjivi, Sundar and Tancrede Voituriez. (2013). “Reducing Inequalities: A Sustainable Development Challenge”. In **Reducing Inequalities: A Sustainable Development Challenge**. edit by Remi Genevey, Rajendra K. Pachauri and Laurence Tubiana, 7-15. New Delhi: TERI.

Laville, Jean-Louis. (2015). “Social and Solidarity Economy in Historical Perspective.” In **Social and Solidarity Economy: Beyond the Fringe**. edited by Peter Utting. 41-56. London: Zen Books/UNRISD.
 Urbano Fra. Paleo, (ed.). (2015). **Risk Governance: The Articulation of Hazard, Politics and Ecology**. Springer Science and Business Media – Dordrecht.

- Muradian, Roldan. (2015). "The Potential and Limits of Farmers' Marketing Groups as Catalysts for Rural Development." In **Social and Solidarity Economy: Beyond the Fringe**. Edited by Peter Utting, 116-129. London: Zed Books/UNRISD.
- O'Neill, Kelly. (2012). "Power Check : Protecting the Digital Commons." **UNRISD Think Piece, 26 June, Geneva, UNRISD**. Retrieved from [http:// www.unrisd.org/news/oneill](http://www.unrisd.org/news/oneill).
- UNRISD. (2016). **Policy Innovations for Transformative Change: Implementing the 2030 Agenda for Sustainable Development UNRISD**. Retrieved from <http://www.unrisd.org/flagship2016>.
- UNRISD. (2013). **When and Why do States Respond to Woman's Claims? Understanding Gender-Egalitarian Policy Change in Asia**. Project Brief No.5. Geneva. (Online). Accessed in May 2016. Retrieved from [http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/\(httpAuxPages\)/35CCB8F1110E6C02C1257C2E003DCFB6/\\$file/PB5%20-%20Gender.pdf](http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/(httpAuxPages)/35CCB8F1110E6C02C1257C2E003DCFB6/$file/PB5%20-%20Gender.pdf)
- Wals, Arjen E. J. (2012). "Learning Our Way Out of Unsustainability: The Role of Environmental Education" In **The Oxford Handbook of Environmental and Conservation Psychology**. Edit by Susan D. Clayton: Oxford University.